

Passie van de Stemmen

15/04 — 30/04/2016

*B*enedic. *Suo.*

Benedi ctus benedi
ctus qui venit qui venit qui
ve nit qui ve nit.

In nomine domini facet..

The image shows a musical score on a dark red background. It features a large, ornate initial letter 'B' in white and gold, followed by the word 'Benedic.' in a Gothic script. The score consists of three staves of music with lyrics in Latin. The lyrics are: 'Benedi ctus benedi ctus qui venit qui venit qui ve nit qui ve nit.' Above the first staff, the word 'Suo.' is written in a smaller, elegant font. Below the three staves, there are four empty staves, and at the bottom, the phrase 'In nomine domini facet..' is written in a decorative Gothic script.

	Woord vooraf	03
15/04	Lecture-performance Ensemble Koninklijk Conservatorium Den Haag	06
19/04	Lecture-performance Park Collegium	07
23/04	Workshop Psallentes	11
23/04	Collegium Vocale Gent	13
24/04	Workshop Erfgoeddag	27
28/04	Psallentes	29
30/04	Huelgas Ensemble	43
	Partners	57
	Praktische informatie	58

Woord vooraf

Beste luisteraar,

Van harte welkom op deze zevende editie van het Leuvense polyfoniefestival *Passie van de Stemmen*. Op het programma staan dit jaar concerten met topensembles van eigen bodem, maar daarnaast wordt ook uitdrukkelijk aandacht besteed aan jonge (inter)nationale zangers. Samen met de Alamire Foundation hebben ze zich verdiept in de polyfonie en de manier waarop ze op een historisch geïnformeerde wijze kan worden uitgevoerd. Het publiek zelf kan tijdens deze editie niet enkel luisterend, maar ook actief musicerend kennismaken met de boeiende wereld van de meerstemmigheid.

Tijdens twee open lecture-performances wordt dieper ingegaan op musiceren vanuit de bron, aan de hand van replica's op ware grootte van koorboeken van vijfhonderd jaar geleden. Twee workshops bieden aan alle liefhebbers de kans om samen te zingen met het ensemble Psallentes en zijn bezielde leider. Tijdens de Erfgoeddag rond het thema *Rituelen* doen laatmiddeleeuwse pelgrimsliederen het Huis van de Polyfonie zinderen.

Bij een bijzondere festivaleditie hoort het beste wat Vlaanderen en Nederland aan oude muziek te bieden hebben: Philippe Herreweghe en Paul Van Nevel als gevestigde waarden, Hendrik Vanden Abeele als topexpert van de tussengeneratie, en de zangers van Park Collegium en het Ensemble Koninklijk Conservatorium Den Haag als collectieven van aanstormend talent, beide projecten onder de sturende kracht van onderzoeker, dirigent en zanger Stratton Bull.

Elk van de drie avondconcerten werpt een blik op de polyfonie die weerklonk tijdens de renaissance. Lassus' *Lagrime di San Pietro* is een magistraal monument. *Facetten van de Franco-Vlaamse Polyfonie* bundelt pareltjes van polyfone meesterwerken uit de tweede helft van de zestiende eeuw,

het ene al bekender dan het andere. Onder de titel *Missa Transfigurationis* horen we gregoriaanse gezangen en een anonieme mis, opgetekend in een unieke bron uit het einde van de vijftiende eeuw, die recent in Doornik werd ontdekt.

De Alamire Foundation viert in 2016 zijn zilveren jubileum. De organisatie die vijftientig jaar geleden als een centrum voor de studie van muziek in de Lage Landen door KU Leuven en Musica is opgericht, heeft de polyfonie uit onze gewesten op de (inter)nationale kaart gezet. Baanbrekend onderzoek is gepubliceerd in de *Yearbooks* en het *Journal of the Alamire Foundation*. Nieuwe uitgaven van eeuwenoude manuscripten zagen het licht in tal van facsimile's en de *Monumenta Flandriae Musica*. Met de hand geschreven en verluchte boeken uit de middeleeuwen en de renaissance worden sinds kort digitaal ontsloten in de *Integrated Database for Early Music*. Tentoonstellingsprojecten plaatsten polyfonie in de kijker. Met *Petrus Alamire, Meerstemmigheid in beeld* dat zich vorig jaar geprofileerd heeft als een internationaal uithangbord en publiekstrekker, reizen we nu de wereld rond. De opening van het Huis van de Polyfonie en zijn doorgroei tot Centre of Excellence in de Abdij van Park geven ons sinds 2011 de impuls om al dat – vaak onbekend – moois te valoriseren. De residentie van Cappella Pratensis en Psallentes en de uitbouw van ons eigenste ensemble Park Collegium zijn daarin onze klinkende 'compagnons de route'. Toekomstgericht staat de realisatie van de *Bibliotheek van de Polyfonie* op het programma, met daaraan verbonden een innovatief soundlab waarin de meerstemmigheid kan worden geanalyseerd. Onze ultieme droom is deze muziek te valoriseren in het eerste *Museum van de Polyfonie*. Ook daarvoor zijn reeds stappen ondernomen en zetten we in op de interactieve omgang met meerstemmigheid en het ontrafelen van het complexe polyfone weefsel.

Ik maak van de gelegenheid gebruik om de stichters van de Alamire Foundation te danken voor hun durf, hun geloof en hun inzet voor de goede polyfone zaak. Dit geldt eveneens voor alle bestuurders, directies en medewerkers die gedurende de voorbije vijftientig jaar hierin hun

verantwoordelijkheid hebben opgenomen. Ook onze welgemeende dank aan de cruciale spilfiguren van het eerste uur bij de stichtende leden Musica en KU Leuven, de verschillende beleidsniveaus en de partners die hun kennis van zaken en middelen gedurende de afgelopen jaren ter beschikking hebben gesteld. En niet te vergeten u allen die openstaat om de prachtige kunst van de polyfonie een plek te geven.

Speciaal voor deze festivaleditie wens ik onze partner 30CC en de Abdij van Park van harte te bedanken voor de uitstekende samenwerking. De ondersteuning van de KU Leuven, het Fonds Baillet-Latour, de stad Leuven en de Vlaamse Gemeenschap wordt eveneens uitermate gewaardeerd. En tot slot, dank aan alle medewerkers, vrijwilligers, voor en achter de schermen, aan de musici, en aan u, ons publiek.

Het festival *Passie van de Stemmen* brengt als het ware alle doelstellingen van de Alamire Foundation elk jaar opnieuw samen. Zonder het in kaart brengen en bestuderen van muziekmanuscripten is er geen digitalisering. Zonder wereldwijde opnames van digitale beelden met het *Alamire Digital Lab* is er geen ontsluiting van meesterlijke meerstemmigheid via de *Integrated Database for Early Music*. Zonder het virtueel delen van deze topstukken vanuit de abdijsite in Leuven is er geen onderzoek en geen valorisatie. Zonder onderzoek geen *Journal*, zonder valorisatie geen topuitvoeringen met ensembles van bij ons of van de andere kant van de wereld. *Passie van de Stemmen* als een centralisatiepunt voor onze werking in al zijn facetten. We hopen voor de komende vijftienvig jaar op u te kunnen blijven rekenen. Uw ondersteuning is essentieel om ons toe te laten het hermetisch karakter van de polyfonie te blijven doorbreken en de sublieme, maar onbekende rijkdom die ze in zich draagt, aan het licht te brengen.

Van harte,

Bart Demuyt
Directeur Alamire Foundation
Curator *Passie van de Stemmen*

I5/04

Ensemble Koninklijk Conservatorium Den Haag

Huis van de Polyfonie – 16u00
lecture-performance

Zingen uit de bron

Ensemble Koninklijk Conservatorium Den Haag

Ai Sakabayashi superius

Anna Trombetta superius

Nina van Essen superius

Aleksan Chobanov contratenor

Gilles Thomas contratenor

Patricia Wisse contratenor

Carlos Guerrero Bullejos tenor

Jacob Gramit bassus

Moritz Johannes Kellner bassus

Niels Berentsen docent

Stratton Bull docent

Isaac Alonso de Molina docent

19/04

Park Collegium

Huis van de Polyfonie – 20u00
lecture-performance

Zingen uit het Mechels Alamire Koorboek

Park Collegium

Stratton Bull superius

Pieter De Moor contratenor

Vicente Chavarria tenor

Peter de Laurentiis tenor

Arnout Malfliet bassus

Pieter Stas bassus

Tijdens de lecture-performances is de luisteraar een eersterangs getuige van de projecten van het Koninklijk Conservatorium (Den Haag) en het Park Collegium (Leuven) rond de composities uit de handschriften van Petrus Alamire. Het publiek krijgt een inkijk in het muzieklaboratorium waar men oude notatie tot klinken brengt. Dit werk, dat in het Huis van de Polyfonie zal worden voortgezet, en de resultaten die nu reeds te horen zijn, zullen tijdens de lecture-performances zelf worden toegelicht.

Het Huis van de Polyfonie

In de gerestaureerde Mariapoort van de Abdij van Park bevindt zich het Huis van de Polyfonie, een initiatief van de Alamire Foundation, Internationaal Centrum voor de studie van de muziek in de Lage Landen. Het Huis werd in oktober 2011 officieel geopend in aanwezigheid van Hare Majesteit Koningin Fabiola.

Het Huis van de Polyfonie is geconcipieerd als trefpunt, waar mensen uit het musicologische onderzoeksveld en mensen uit de muziekpraktijk elkaar ontmoeten en samenwerken. Op die manier wil het Huis de rol van laboratorium vervullen. Niet elk onderzoek moet daarbij tot een vondst leiden, want vaak is het proces op zich al bijzonder waardevol door de confrontatie van verschillende ideeën. Het Huis van de Polyfonie fungeert ook als concertlocatie voor een klein publiek en herbergt een collectie historische instrumenten. Op de abdij-site en in de gebouwen gewijd aan stilte en religieuze kunst vinden het gregoriaans en de polyfonie een logische en organische habitat. Het Huis van de Polyfonie is daarmee complementair aan de kantoren van de Alamire Foundation in de Centrale Universiteitsbibliotheek van de KU Leuven.

De inplanting van de Alamire Foundation en het Huis van de Polyfonie in Heverlee is een bijzonder gelukkig gegeven: door de aanwezigheid van de universiteit is Leuven een uitermate geschikte uitvalsbasis voor toekomstige internationale contacten en samenwerking met collega's die ook op een historisch verantwoorde manier omgaan met het muzikale erfgoed. Daarnaast beschikt Leuven over een potentieel publiek dat openstaat voor cultuur en uitvoerders van het hoogste niveau. Het Huis van de Polyfonie heeft zich dan ook ontwikkeld tot een uniek centrum van de muziek uit de Lage Landen: nergens anders ter

wereld bestaat er een dergelijke structurele onderbouw voor contacten tussen de muzikwetenschap, de muzikale praxis en het ruime publieksveld.

Projectleiding

Na zijn studies piano, cello, kamermuziek en muziektheorie aan het conservatorium van Valencia, behaalde **Isaac Alonso de Molina** een diploma klavecimbel aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, waar hij zich verder toelegde op historisch onderzoek en documentatie. Hij is de oprichter en de directeur van een aantal ensembles en werkt geregeld samen met het Italiaanse oudemuziek-ensemble en onderzoeksgroep Palma Choralis. Daarnaast heeft hij gedoceerd en verschillende projecten geleid in de conservatoria van Amsterdam, Utrecht en Tilburg. Momenteel is hij verbonden aan het Koninklijk Conservatorium van Den Haag. Sinds 2012 organiseert hij in Valencia jaarlijks een cursus oude muziek.

Niels Berentsen studeerde compositie en zang aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Hij volgde masterclasses bij oudmuziekspecialisten als Evelyn Tubb, Marcel Pérès, Jill Feldman en Eric Mentzel. Niels Berentsen is lid van het Ascoli Ensemble, opgericht voor de uitvoering van onbekend 'Ars Nova'-repertoire en zingt muziek van de middeleeuwen tot nu. Naast zijn activiteiten als zanger doceert hij geïmproviseerd contrapunt aan het Koninklijk Conservatorium en verzorgde hij gastlessen en lezingen in, onder andere, Venetië, Moskou en Tel Aviv. Niels is doctorandus aan de Universiteit Leiden en het Orpheus Instituut in Gent met een onderzoek naar veertiende- en vijftiende-eeuwse improvisatiepraktijken.

Stratton Bull studeerde zang aan het Royal Conservatory in zijn geboortestad Toronto en later aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Hij trad op met toonaangevende ensembles in Europa en Noord-Amerika en zingt sinds 1988 bij Cappella Pratensis. Sinds 2004 is hij artistiek leider van het ensemble. Zijn interesse gaat in het bijzonder uit naar de vertolking van vijftiende- en zestiende-eeuwse polyfonie uit oude notatie. Over dit onderwerp geeft hij regelmatig workshops en masterclasses. Door zijn werk bij de Alamire Foundation werkt hij met verschillende musicologen en musici nauw samen aan projecten die gerelateerd zijn aan de polyfonie van de renaissance.

23/04

Psallentes

Huis van de Polyfonie – 14u00 tot 17u00
workshop

Zing mee uit een Doorniks handschrift
Missa Transfigurationis
Zestiende-eeuws gregoriaans en polyfonie

De workshop sluit aan bij het concert van Psallentes
op 28/04, zie pagina 29

De biografie van Psallentes vindt u terug op pagina 32
Met leden van Psallentes o.l.v. Hendrik Vanden Abeele

23/04

Collegium Vocale Gent

concert

Lagime di San Pietro
Orlandus Lassus

Orlandus Lassus' laatste tranen

Vier eeuwen geleden zette de meest gevierde componist van West-Europa een punt achter een onvermoeibare loopbaan van veertig jaar creatieve activiteit met een zonder meer buitengewoon en merkwaardig werk. Orlandus Lassus (1530/2-1594) was tweeënzestig toen hij in 1593-1594 als kapelmeester aan het Beierse hof in München de monumentale madrigaalcyclus *Lagrime di San Pietro* componeerde. Op 24 mei 1594 droeg hij zijn zwanenzang op aan Paus Clemens VIII. Drie weken later, op 14 juni, stierf hij, op hetzelfde moment dat zijn ontslag om economische redenen werd verordend. Het werk werd in 1595 postuum uitgegeven door Adam Berg in München. Deze uitgever, die om en bij de veertig uitgaven en herdrukken in zijn catalogoog had opgenomen, had zich sinds 1567 toegelegd op de verspreiding van Lassus' muziek.

De *Lagrime di San Pietro* zijn buitengewoon in meer dan een opzicht en nemen een unieke plaats in, zowel binnen Lassus' overweldigende productie als binnen het hele repertoire van de late zestiende eeuw.

In de eerste plaats bereikte Lassus een absoluut hoogtepunt binnen het genre van het madrigaal, waarvan het geestelijk madrigaal, het 'madrigale spirituale', een ondergeschikte, maar niet minder belangrijke subcategorie vormde. Het was een typisch product van de contrareformatie, dat de vroomheid en de godsvrucht buiten de officiële liturgie wenste te stimuleren.

De *Lagrime di San Pietro* zijn ook opmerkelijk door hun cyclische schikking: de eenentwintig secties, waarvan twintig op teksten uit eenzelfde bron, de *Lagrime di San Pietro* van Luigi Tansillo, vormen een ondeelbaar geheel en zijn vanuit strikt muzikaal oogpunt ook geordend volgens de cyclus van de modi. Dit is vergelijkbaar met wat bijvoorbeeld Johann Sebastian Bach later zou doen met alle toonaarden in *Das wohltemperiertes Clavier*. Lassus paste dit principe geregeld toe, in het bijzonder ook in de *Psalmi poenitentiales* uit 1559-1560.

Ten derde wordt de bundel gekenmerkt door een eerder ongebruikelijke bezetting voor zeven stemmen. De zeldzame zevenstemmige werken hebben heel dikwijls een symbolische connotatie. Het getal zeven symboliseert immers het lijden en de kwelling van de Maagd Maria, ‘Moeder van de Zeven Smarten’. Op die manier werd het getal zeven ook het symbool van lijden in het algemeen en de meeste zevenstemmige composities, of composities in zeven delen, alluderen op lijden en rouw. Bovendien is het vermeldenswaard dat Lassus’ werk bestaat uit eenentwintig delen, een veelvoud van zeven. Ook het getal drie is beladen met symbolische connotaties! Lassus voegde een Latijns motet, *Vide homo, quae pro te patior*, toe aan de twintig Italiaanse madrigalen. Dit motet, zijn laatste compositie, is op zijn beurt toegespitst op het thema van het lijden.

Ten slotte is ook de opdracht van het werk interessant: geen geforceerde plichtplegingen die verband houden met zijn positie als kapelmeester, maar “een persoonlijke toewijding op deze moeilijke leeftijd”, erg ongebruikelijk in de zestiende eeuw. In de jaren 1590-1591 kreeg Lassus te kampen met een ernstige depressie, die hij weliswaar te boven kwam, maar die hem van dan af de ongemakken van zijn hoge leeftijd en de breekbaarheid van het menselijk bestaan deden beseffen. Bezorgdheid om zijn zielenheil overtuigde hem waarschijnlijk van het feit dat een zekere graad van vroomheid kon helpen nu hij oog in oog met de dood stond. Het is waar dat sommige van zijn wereldlijke liederen menige gevoelige oren gechoqueerd moeten hebben. De opdracht aan het hoofd van de Kerk, de paus,

sluit perfect aan bij het onderwerp van het werk, zoals Lassus zelf te kennen gaf: “Ik hoop dat u er genoeg in zult vinden mijn muziek te beluisteren, niet omwille van de muziek zelf, maar omwille van het onderwerp, de heilige Petrus, de eerste onder de apostelen, van wie u de ware en rechthebbende opvolger bent”.

Lassus koos werken van de Italiaanse dichter Luigi Tansillo (1510-1568), die in 1560 een verzameling van tweeënveertig ‘ottave rime’ had gepubliceerd over het verdriet en het berouw van Petrus na zijn verloochening van Christus. De Venetiaanse uitgave bleef lange tijd onbekend omdat zij was gedrukt als aanhangsel bij een vertaling van Vergilius’ tweede boek uit de *Aeneas*, niet onder de naam van Tansillo, maar onder die van kardinaal de’ Pucci. Pas in 1571 verschenen deze strofen met de naam van hun auteur in een anthologie, *Stanze di diversi Autori*. Deze uitgave werd herdrukt in 1579.

De beeldtaal van Tansillo’s religieuze poëzie is ongetwijfeld schatplichtig aan de profane poëzie van Petrarca en het neo-Petrarchisme, dat in de zestiende eeuw werd gepropageerd door de humanist en kardinaal Pietro Bembo. De ‘giovane donna’ uit de vijfde strofe verwijst bovendien naar de eerste regel van Petrarca’s sestina: *Giovane donna sotto un verde lauro*. ‘Occhi’ (ogen) is een van de zes terugkerende rijmen in elke strofe van zijn ‘sestina’; ogen van verliefden en gelaatsuitdrukkingen zijn woorden die voortdurend opduiken in Petrarca’s liefdespoëzie. De transpositie van deze thematiek op de confrontatie tussen Petrus en Christus zorgt voor een religieuze dimensie. Ook andere profane elementen duiken geregeld op, zoals de boog (‘arco’) en de pijl (‘saetta’), de attributen van Amor, god van de liefde.

De muziek die Lassus componeerde op deze teksten, die toentertijd erg hoog werden geschat, is van een uitzonderlijke kwaliteit. Zijn muzikale taal werd naar het einde toe steeds intenser en meer geconcentreerd. Deze *Lagrimae di San Pietro* zijn voorbeelden bij uitstek van de definitie die Adrien Le Roy, de Parijse vriend van Lassus, van zijn kunst gaf: ‘pressus et limatus’, wat betekent ‘beknopt en verfijnd

afgewerkt'. Geen enkele overbodige noot, elke noot perfect op zijn plaats, geen uitweidingen of herhalingen en alles vormgegeven in functie van de ideale tekstexpressie. De tekst is het begin- én eindpunt van de compositie, zowel wat klankrijkdom als betekenisdrager betreft. Met onvergelykbaar meesterschap en genialiteit manipuleerde Lassus al deze elementen op een dusdanige wijze dat hij de boodschap op een verfijnde en subtiële manier wist over te brengen. Maar wie de boodschap wil vatten, moet de taal en haar grammatica begrijpen. Lassus' taal is die van het Italiaanse madrigaal.

Op de poëzie van hoge literaire kwaliteit (met Petrarca als voorbeeld) is een even verheven muzikaal equivalent geënt, dat recht doet aan de poëzie. Het ritme van de declamatie van een woord werd omgevormd tot muzikaal ritme en de conceptuele en emotionele inhoud van de tekst werden getransponeerd tot muziek. De muzikale grammatica volgt de zinsbouw van de tekst, en de muzikale cesuren (rusten, cadensen, veranderingen in het aantal stemmen) corresponderen met de cesuren in de tekst.

Doorheen de hele cyclus groef Lassus tot in het diepste van zijn ziel vanuit een zelfgekozen tekst, die hij op eigen initiatief op muziek zette. Deze door en door persoonlijke muziek laat de luisteraar niet onberoerd. De meesterlijke composities laten een onuitwisbare indruk na op iedereen die bereid is oor en hart open te stellen. Dit werk is gedoemd tot grootheid; het laat zich gelden zonder voorwaarden of toegevingen. Het is, in de ware zin van het woord, 'elitaire kunst', Kunst met grote 'K', op dezelfde hoogte van het beste dat ooit in de renaissance is gecomponeerd.

Ignace Bossuyt

23/04

Abdijkerk
20u30

Concertinleiding door Jens Van Durme, Huis van de Polyfonie (19u30)

Collegium Vocale Gent

Philippe Herreweghe

artistieke leiding

Dorothee Miels sopraan I

Barbora Kabátková sopraan II

Benedict Hymas alt

Tore Denys tenor

Thomas Hobbs tenor

Benoît Arnould bariton

Jimmy Holliday bassus

In 2015 was het precies 45 jaar geleden dat een groep bevriende studenten op initiatief van Philippe Herreweghe beslisten het Collegium Vocale Gent te stichten. Het ensemble paste als een van de eerste de nieuwe inzichten inzake de uitvoering van barokmuziek toe op de vocale muziek. Deze authentieke, tekstgerichte en retorische aanpak zorgde voor een transparant klankidoom waardoor het ensemble in nauwelijks enkele jaren tijd wereldfaam verwierf en te gast was op alle belangrijke podia en muziekfestivals van Europa, Israël, de Verenigde Staten, Rusland, Zuid-Amerika, Japan, Hongkong en Australië.

Philippe Herreweghe

Philippe Herreweghe werd geboren in Gent en combineerde er zijn universitaire studies met een muzikale opleiding aan het conservatorium, waar hij piano volgde bij Marcel Gazelle. In dezelfde periode begon hij te dirigeren en in 1970 richtte hij het Collegium Vocale Gent op. Nikolaus Harnoncourt en Gustav Leonhardt merkten zijn uitzonderlijke benaderingswijze op en nodigden hem uit om mee te werken aan hun opnames van de verzamelde Bach-cantates. Op uitnodiging van de prestigieuze Accademia Chigiana te Siena en vanaf 2011 ook onder impuls van het Cultuurprogramma van de Europese Unie werkt Philippe Herreweghe samen met Collegium Vocale Gent actief aan de uitbouw van een groot symfonisch koor op Europees niveau.

www.collegiumvocale.com

Lagrima di San Pietro

Orlandus Lassus (1530/2–1594)

Il magnanimo Pietro
Ma gli archi
Tre volte haveva a l'importuna
Qual a l'incontro di quegli occhi santi
Giovane donna il suo bel volto in specchio
Cosí talhór
Ogni occhio del Signór lingua veloce
Nessún fedél trovai nessún cortese
Chi ad una raccontár potesse
Come falda di neve
E non fu il pianto suo rivo
Quel volto ch'era poco inanzi stato
Veduto il míser quanto differente
E vago d'incontrár chi giusta pena
Váttene vita va
O vita troppo rea
A quanti già felici in giovanezza
Non trovara mia fé sí duro intoppo
Queste opre e piú
Negando il mio Signór
Vide homo quae pro te patior

Il magnanimo Pietro

Il magnanimo Pietro, che giurato
havéa tra mille lance, e mille spade
al suo caro Signór morir a lato,
poi che s'accorse vinto da viltade
nel grand bisogno havér di fé mancato,
il dolór, la vergogna, e la pietade
del proprio fallo, e de l'altrui martiro
di mille punte il petto gli feriro.

Ma gli archi

Ma gli archi, che nel petto gli aventaro
le saette più acute, e più mortali,
fur gli occhi del Signór quandi il miraro;
gli occhi fur gli archi, e sguardi fur gli strali,
che del cor non contenti sen passaro
fin dentro a l'alma, e vi fer piaghe tali,
che bisognò mentre che visse poi
ungerle col licór de gli occhi suoi.

Tre volte haveva a l'importuna

Tre volte haveva a l'importuna, e audace
ancella, al servo, et a la turba rea
detto, e giurato, che giamai seguace
non fu del suo Signór, né'l conoscea;
il gallo publicátol contumace
il di chiamato in testimón v'havea,
quando del suo gran fallo a pena avvisto
s'incontrár gli occhi suoi con quei di Christo.

Qual a l'incontro di quegli occhi santi

Qual a l'incontro di quegli occhi santi
il già caduto Pietro rimanesse,
non sia chi di narrárlu hoggi si vanti,
ché lingua non saría, ch'al ver giungesse.
Paréa che'l bon Signór cinto di tanti
nemici, e de' suoi privo dir volesse:
ecco, che quel, ch'io dissi, egli è pur vero,
amico dislèal, discépol fiero.

Giovane donna il suo bel volto in specchio

Giovane donna il suo bel volto in specchio
non vide mai di lucido cristallo,
come in quel punto il miserábil vecchio
ne gli occhi del Signór vide il suo fallo;

De goede Petrus zwoer reeds menig keer dat,
zo door duizend wapenen belaagd,
hij sterven zou tezamen met zijn Heer.
Maar toen dit nodig was, hield hij,
geplaagd door lafheid, deze dure eed niet meer.
Verdriet en schaamte dat hij had versaagd
en deernis met des anders folteringén
doorboorden hem de borst met duizend klingen.

Maar 't was zijn Meester die hem, uit twee bogen,
de allerdodelijkste pijlen zond,
want deze bogen waren Christus' ogen,
en Christus' blik heeft, in die ochtendstond,
niet slechts het hart van Petrus diep bewogen,
maar ook de ziel van Petrus zo verwond
dat hij zijn leven lang de pijn bleef voelen
en haar met vele tranen moest verkoelen.

Drie malen had hij met zijn loochening de
dienstmaagd en de dienaar doen verstaan,
en anderen, dat hij geen volgeling
of kennis van zijn Heer was; en de haan riep,
kraaiend in de ochtendschemering,
de nieuwe dag als zijn getuige aan.
Bij Petrus ging het schuldbesef pas dagen
toen hij het oog naar Christus had geslagen.

Hoe Petrus schuldbewust begon te beven,
verzengd door dat verheven ogenpaar,
werd ons tot heden door geen mens beschreven.
Dat kon men niet. Wij weten enkel maar
dat Christus, door zijn vijanden omgeven,
verstoken van zijn vrienden, zei: "Ziedaar,
wat ik u eerder heb voorspeld, komt uit,
laffe discipel, ontrouwe kornuit!"

Geen jonge vrouw zal ooit haar mooi gelaat
zo goed aanschouwen in een spiegelglas
als Petrus toen de lafheid van zijn daad
zag in de blik van wie zijn Meester was.

né tante cose udír cúpid'orecchio
potría se stesse ben senza intervallo
intento a l'altrui dir cento anni, e cento,
quant'ei n'udío col guardo in quel momento.

Cosí talhór

Cosí talhór (benchè profane cose
siano a le sacre d'agguagliársi indegne)
scoprir mirando altrui le voglie ascose
suól amatór, senza ch'a dir le vegne.
Chi dunque esperto sia ne l'ingegnose
scole d'amór, a chi no'l prova insegne,
come senza aprír bocca, o scríver note
con gli occhi ancora favellár si puote.

Ogni occhio del Signór lingua veloce

Ogni occhio del Signór lingua veloce
paréa che fusse, et ogni occhio de' suoi,
orecchia intento ad ascoltár sua voce.
Più fieri, paréa dir, son qli occhi tuoi
de l'empie man, che mi porranno in croce;
né sento colpo alcún, che sí m'annoi
di tanti che'l reo stuól in me ne scocca,
quant'il colpo, ch'uscio della tua bocca.

Nessún fedél trovai nessún cortese

Nessún fedél trovai, nessún cortese
di tanti ch'ìò degnato d'esser miei;
ma tu, dove il mio amór via più s'accese
perfido, e ingrato sovra ogni altro sei;
ciascún di lor sol coi fuggír m'offese;
tu mi negasti, et hor con gli altri rei
ti stai a páscer del mio danno gli occhi,
perché la parte del piacer ti tocchi.

Chi ad una raccontár potesse

Chi ad una raccontár potesse
le parole di sdegno, e d'amór piene,
che parve a Pietro di vedér impresse
nel sacro giro de le sue serene
luci, scoppiár faría chi l'intendesse:
ma se d'occhio mortal sovente viene
virtù, che possa in noi, ch'il prova pensi,
che puóte occhio divín ne gli humán sensi.

Een oor dat steeds leergierig openstaat,
zal na een tijd van honderd jaren pas
van wat het hoorde zoveel leren mogen
als Petrus van één blik uit deze ogen.

Zo komt het voor (hoewel men aardse zaken
gewoonlijk niet aan heiligen lieert)
dat men zijn liefste duidelijk kan maken,
zonder te spreken, dat men haar begeert.
Soms mag de kenner het genoegen smaken
dat hij een onervaren minnaar leert
een meisje zonder woorden of gebaren,
maar met een blik, zijn liefde te verklaren.

De beide ogen van zijn Heer geleken
twee tongen waarmee hij de ogen van
zijn volgeling aldus scheen toe te spreken:
"Jij, Petrus, foltert mij veel erger
dan zij die hun lansen in mijn zijde steken.
Er is geen pijn die mij zo kwellen kan,
van alle pijn waarmee men mij verwondt,
dan die mij werd berokkend door jouw mond.

Al vond ik geen getrouwe makers
bij hen die ik mijn gezelschap waardig dacht,
jij, die het meest gekoesterd werd door mij,
hebt mij de grootste wonde toegebracht.
De anderen zijn slechts gevlucht, maar jij
hebt mij driemaal verloochend in één nacht.
Het lijkt of jij je met perversiteit
verlustigt in de pijnen die ik lijd".

Als ik hier ieder woord had neergeschreven,
geuit in toorn en liefde, een voor een,
dat volgens Petrus in de hoogverheven,
serene ogen van zijn Heer verscheen,
geen oog, in mijn publiek, was droog gebleven.
Als sterfelijke ogen menigeen
tot grootse dingen kunnen inspireren,
wat doet dan niet met ons het oog des Heren?

Come falda di neve

Come falda di neve, che agghiacciata
il verno in chiuso valle ascosa giacque,
a primavera poi dal sol scaldata
tutta si sface, e si discioglie in acque;
così la tema, ch'entro al cor gelata
era di pietra all'òr, che'l vero tacque,
quando Christo ver lui gli occhi rivolse
tutta si sface, e in pianto si risolse.

E non fu il pianto suo rivo

E non fu il pianto suo rivo, o torrente,
che per colda stagione giamai seccasse;
ché, benché il re del cielo immantinente
a la perduta gratia il ritornasse,
de la sua vita tutto il rimanente
non fu mai notte, ch'ei non si destasse,
udendo il gollo a dir quanto fu iniquo
dando lagrime nove al fallo antiquo.

Quel volto, ch'era poco inanzi stato

Quel volto, ch'era poco inanzi stato
asperso tutto di color di morte,
per lo sangue, che al cor se n'era andato,
lasciando fredde l'altre parti e smorte
dal raggio de' sonti occhi riscaldato
divenne fiamma, e per l'istesse porte,
ch'era intrato il timór, fuggendo sparve;
e nel suo loco la vergogna apparve.

Veduto il miser quanto differente

Veduto il miser quanto differente
dal prima stato suo si ritrovavo,
non bastandogli il cor di star presente
a l'offeso Signór, che sì l'amava,
senza aspettar se fiera, o se clemente
sententia il duro tribunál li dava,
da l'odioso albergo, ove era allora
piongendo amaramente uscì di fuori.

E vago d'incontrár chi giusta pena

E vago d'incontrár chi giusta pena
desse al suo grave error, poi che paura
di maggiór mal l'ardita man raffrena,
per l'ombre errando de la notte oscura

Gelijk een sneeuwlaag, die bij strenge vorst
op een verborgen bergwei heeft gelegen
en in de lente, als haar harde korst ontdooit,
de vorm van water heeft gekregen,
zo is in de door angst bevroren borst
van Petrus, die de waarheid had verzwegen,
de vrees versmolten tot twee tranenbeken,
zodra zijn Meester hem had aangekeken.

En deze beken stroomden niet maar even,
geen zomerhitte heeft ze drooggemaakt:
schoon Christus hem de gratie heeft hergeven
die hij door wat hij deed was kwijtgeraakt,
is Petrus elke ochtend van zijn leven
daarna ontredderd uit zijn slaap ontwaakt,
herinnerd aan zijn lafheid door de haan
en jammerend om wat hij had misdaan.

Zijn aangezicht, zo-even nog spierwit,
besprenkeld met de bleekheid van de dood,
omdat zijn bloedstroom vanuit ieder lid
van heel zijn lichaam naar de hartstreek vlood,
werd, door de ogen van zijn Heer verhit,
zo rood als vuur, en uit zijn borstkas schoot
de angst, zoals hij was gekomen, heen,
plaatsmakend voor de schaamte die verscheen.

Toen Petrus had beseft dat zijn bestaan
anders zou worden dan het was, tevoren,
en hij de pijn niet meer kon gadeslaan
van hem wiens liefde hij had afgezworen,
besloot hij vóór het vonnis weg te gaan
dat, hard of mild, de Raad zou laten horen.
Hij heeft de zaal, die hij hartgrondig haatte,
bittere tranen wenende, verlaten.

Hij hoopte iemand op zijn pad te vinden
die hem zou straffen voor zijn laffe daad,
iets wat hij zelf niet durfde. In den blinde
verzwierf hij, radeloos en desolaat.

ne va gridando, ove il dolor il mena,
e la vita, che inanzi hebbe sì a cura,
hor più ch'altro odia, e sol di lei si duole,
e perché lo fe' errár, più non la vuole.

Váttene vita va

Váttene vita va, dicéa piangendo,
dove non sia chi t'odi, o chi ti sdegni;
lasciami, so che non è ben, che, essendo
compagnia così rea, meco ne vegni;
vátteno vita, va, ch'io non intendo,
che una altra volta ad ésser vil m'insegni;
né vo per prolungár tue frali tempore,
uccider l'alma nato a viver sempre.

O vita troppo rea

O vita troppo rea, troppo fallace,
che per fuggír qua giù sì breve querra,
pérder m'hai fatto in cielo eterna pace;
chi più desia godéti in su la terra,
più tosto senza te schernito giace;
e chi vorría lasciárti, e gir sottterra,
non vuoi mal grado suo giamai lasciarlo
vaga di sempre a novo duól serbarlo.

A quanti già felici in giovinezza

A quanti già felici in giovinezza
recò l'indugio tuo lunghi tormenti,
che se inanzi al vernir de la vecchiezza
sciolti fússer dal mondo, più contenti
morti sarián, poi che non ha fermezza
stato alcún, che si temi, o si paventi;
onde io vita a ragión di te mi doglio
che stessi meco, e stai più che non voglio.

Non trovava mia fé sì duro intoppo

Non trovava mia fé sì duro intoppo
se tu non stavi sì gran tempo meco;
se non havésser gli anni, e il viver troppo
portoto il senno, e la memoria seco,
pensár dovéa, ch'io vidi dar al zoppo
i piè, la lingua la muto, e gli occhi al cieco,
e quel che più maravigliár fé l'ombre,
rénder l'anime ai corpi, onde éran sgombre.

Het leven, dat hij eertijds zo beminde,
werd nu door hem verafschuwde en gehaat
omdat het hem tot loochenen verleide,
zozeer dat hij er snel van wilde scheiden.

Hij zei dus huilend: "Leven, ga nu heen!
Ga naar al wie geen hekel aan je heeft!
Je bent een slecht gezelschap. Laat mij alleen!
Ik wil niet dat je langer aan mij kleef.
Ga weg! Ik wil niet dat je mij nog één
gelegenheid tot zulk een misstap geeft.
Maar ik ontnem mijzelf het leven niet:
mijn ziel leeft voort, wanneer ze mij ontvlucht."

O jij, kwaadaardig en valshartig leven!
Omdat ik vluchtte voor een korte strijd,
dwong jij me om de hemel op te geven.
Vaak heb je mensen die nog lange tijd
van jou genieten wilden, weggedreven;
maar als een mens te gaarne van je scheidt,
blijf jij hem juist kwaadwillig vergezellen,
verlangend om hem op de proef te stellen.

Zij die, gezond en jong, gelukkig waren,
zijn niet tevreden in bejaarde staat;
dus als wij mochten sterven voor de jaren
ons gingen kwellen, kwam ons dat te baat.
Gaat jouw vasthoudendheid de mens bezwaren,
dan wil hij liever dat je hem verlaat.
Dus, leven, doet het mij terecht verdriet
dat jij me vergezelt. Ik wil je niet.

Daar jij niet van mijn zijde bent geweken,
zwoer ik mijn Heer af met een valse eed,
want mijn verstand en mijn geheugen bleken
door jou reeds te zijn aangetast: ik weet
natuurlijk wel dat hij de stomme spreken,
de blinde zien, de lamme lopen deed
en soms zelfs, op zeer wonderbare wijze,
de doden van hun sterfbed deed herrijzen.

Queste opre e più

Queste opre e più, che'l mondo, et io sapea,
rarentár mi dovéan, che il lor fattore
fontana di salute ésser dovea,
e sgombrár dal mio petto ogni timore;
ma come quel, che per l'età ch'avea,
era di senno, e di me stesso fuore.
Nel gran periglio ricercando aita
per tema di morir, negai la vita.

Negando il mio Signór

Negando il mio Signór, negai quel ch'era
la vita, ond' ogni vita si deriva;
vita tranquilla, che non teme, o spera,
né puóte il corso suo giúnger a riva;
poi che dunque negoi la vita vera
non è, non è ragión, che unqua più viva;
vátten, vita fallace, e tosto sgombra;
se la vera negai, non chiedo l'ombra.

Vide homo quae pro te patior

Vide homo, quae pro te patior;
ad te clamo, qui pro te morior;
vide poenas, quibus afficio;
vide clavos, quibus confodio
non est dolor, sicut quo crucior,
et cum sit tantus dolor exterior,
intus tamen dolor est gravior,
tam ingratum cum te experior.

Op grond van deze welbekende daden
mocht ik natuurlijk niet vergeten dat
mijn Heer een bron van heil was en genade,
en dat, met hem, ik niets te vrezen had.
Maar toen ik, door mijn leeftijd onberaden
en wankelbaar, die zekerheid vergat,
heb ik in doodsangst mijn verstand verloren
en Christus, dus het leven, afgezworen.

Ik zwoer mijn Heer af en met hem het leven,
de bron waar alle leven uit ontstaat,
het kalme water dat ons, niet gedreven
door angst of wanhoop, nimmer dorsten laat.
Ik heb het ware leven opgegeven
en weiger dus terecht zijn surrogaat.
Verlaat mij, onwaarachtig leven! Vlied!
Ik zwoer het ware af. Jou wil ik niet”.

En Christus zei: “Mens, zie mijn lijden aan
en laat mij wenend van mijn smart gewagen!
Voor u liet ik mij aan het kruishout slaan.
Ziehier de spijkers, in mijn vlees geslagen!
't Is zwaar om zo, gekruisigd, dood te gaan,
maar bijna zwaarder dan ik kan verdragen
is wel de pijn die ik vanbinnen lijd:
het ergste kwelt mij uw ondankbaarheid”.

In het Huis van de Polyfonie kunt u tijdens de mini-pelgrimstocht op de abdijsite met Hendrik Vanden Abeele en zangers van het ensemble Psallentes laatmiddeleeuwse pelgrimsliederen zingen. Ze werden opgetekend in het *Libre Vermell de Montserrat*, een manuscript uit de abdij van Montserrat, en in de *Codex Calixtinus* uit de kathedraal van Santiago de Compostela. In deze mini-workshops gaan de muzikwetenschappelijke inzichten ontwikkeld door de Alamire Foundation hand in hand met de artistieke keuzes die er goed levend maken. Zo wandelt u verder als pelgrim met de geschikte liederen in het hoofd. Elk half uur start een nieuwe sessie.

24/04

Erfgoeddag

Huis van de Polyfonie – 12u00 tot 17u30
workshop

Zing laatmiddeleeuwse pelgrimsliederen

Met leden van Psallentes o.l.v. Hendrik Vanden Abeele
biografie op pagina 32

28/04

Psallentes

concert

Missa Transfigurationis

Gregoriaans en polyfonie uit Doornik

Missa Transfigurationis

Gregoriaans en polyfonie uit Doornik

Doornik, 2006. In het archief van de kathedraal wordt met verbazing opgekeken wanneer een handschrift tevoorschijn komt dat sinds de Tweede Wereldoorlog verloren gewaand was. Het kleine en dunne manuscript is laatvijftiende-eeuws, met aanvullingen uit de vroege zeventiende eeuw, en het bevat gregoriaans en polyfonie. Het centrale liturgische thema is de Transfiguratie of Gedaanteverandering van Christus. Een grondige studie volgt, door musicologe Anne-Emmanuelle Ceulemans, en ook verschijnt onder impuls van het label Musique en Wallonie een bijna-integrale opname van het manuscript door ensemble Psallentes.

Op een schutblad staat de titel: *Libellus confratrum Confraternitatis Transfigurationis Domini in ecclesia Tornacensi* ('Boekje van de broeders van de Broederschap van de Transfiguratie van de Heer in de kathedraal van Doornik'). Het thema van de Transfiguratie leefde sterk in de Doornikse regio. Alhoewel het liturgische feest in de christelijke kerk officieel pas in 1457 werd ingevoerd, was in Doornik al enkele decennia daarvoor een broederschap rond het thema opgericht. Die broederschap van acht geestelijken kwam samen op de tweede zondag van de vasten, wanneer het evangelie van de Gedaanteverandering wordt voorgelezen. Later werd de officiële feestdag van de Transfiguratie vastgelegd op 6 augustus.

De broederschap werd dan wel opgericht in de kathedraal van Doornik, maar de vieringen zelf werden aanvankelijk gehouden in de kerk van Mont-Saint-Aubert. Dat is een dorpje op enkele kilometers van Doornik, gelegen op het hoogste punt van de streek. De keuze voor deze 'berg' (147 meter boven de zeespiegel) is ongetwijfeld ingegeven door het evangelieverhaal zelf, dat zich afspeelt op de berg Tabor. Die naam, Tabor, komt in dit manuscript met de liturgie van de Transfiguratie opvallend veel voor. Sommigen zien daarin een indicatie dat impliciet sympathie wordt betoond met de beweging van Johannes Hus, de Boheemse hoogleraar

die voor zijn van de christelijke leer afwijkende gedachten op de brandstapel terecht kwam. De stad Tábor in Bohemen was namelijk het centrum van de hussieten.

De heuvel van Mont-Saint-Aubert werd ook ‘Mont de la Trinité’ genoemd, naar een kapel met die naam die er al sinds de twaalfde eeuw stond. Het hoeft daarom niet te verbazen dat de anonieme, vierstemmige mis aan precies het thema van de Drie-eenheid is gewijd, en niet rechtstreeks aan dat van de Transfiguratie. Overigens vertoont de mis enkele stilistische verwantschappen met het ook in het manuscript voorkomende motet voor de Drie-eenheid, *Sancta Trinitas*. Dit motet is bekend als werk van Antoine de Févin, al wordt het soms aan Jean Mouton toegeschreven. Het is mogelijk dat de mis, die in geen enkele andere bron te vinden is, ook van de hand is van Antoine de Févin.

Het gregoriaans in het manuscript is om verschillende redenen bijzonder interessant. Er is het thema, dat in het repertoire van het gregoriaans maar weinig bezongen wordt. Maar in het bijzonder trekt de schrijfwijze van het gregoriaans de aandacht. Het lijkt wel alsof de kopiïst uitdrukkelijk een enigszins ritmische uitvoering van het gregoriaans wou vastleggen, met langere en kortere notenwaarden in een heldere hiërarchie. Meer nog, enkele onderdelen van dit repertoire zijn geschreven als wat ‘cantus fractus’ genoemd kan worden, een strak metrisch geordend en ritmisch uitgewerkt keurslijf voor gregoriaans. Opvallende voorbeelden hiervan zijn het offertorium *Deus enim omnium* en de sequens *Thabor superficie*. Van die sequens is overigens later een homofone vierstemmige versie aan het manuscript toegevoegd.

In *Missa Transfigurationis* volgt Psallentes de volgorde van het repertoire zoals het in het manuscript voorkomt. Aan gezangen voor de eerste vespers van het feest hebben we een *Magnificat* van Antoine de Févin toegevoegd. Na enkele gezangen voor onder meer de Maagd Maria en de heilige Audebertus presenteren we de polyfone mis in de context van het Transfiguratie-gregoriaans. Aan het slot verschijnt dan het motet *Sancta Trinitas*, een waardige afsluiter van onze evocatie van het handschrift B-Tc A 58.

Hendrik Vanden Abeele
met dank aan Anne-Emmanuelle Ceulemans

28/04

Abdijkerk
20u30

Concertinleiding door Hendrik Vanden Abeele, Huis van de Polyfonie (19u30)

Psallentes

Hendrik Vanden Abeele artistieke leiding
Rob Cuppens altus
Jonathan De Ceuster altus
Gunter Claessens tenor
Paul Schils tenor
Philippe Souvage bariton
Hendrik Vanden Abeele bariton
Philippe Favette bassus
Sander Le Roy bassus
Paul Mertens bassus

Ensemble Psallentes ('de zingenden') gaat op zoek naar gregoriaans en aanverwante polyfonie uit verschillende historische periodes. Inzichten hierover worden gevoed door onderzoek, zoals gevoerd door stichter en dirigent Hendrik Vanden Abeele. Zijn (in 2014 afgerond) doctoraatsproject aan de Universiteit Leiden rond de ontwikkeling van een hedendaagse uitvoeringspraktijk van gregoriaans uit laatmiddeleeuwse manuscripten, zet hij vandaag verder als postdoctoraal onderzoeker aan de Alamire Foundation (KU Leuven).

Alhoewel oorspronkelijk opgezet als een ensemble voor gregoriaans (met onder meer een project rond het repertoire van de begijnen), neemt polyfonie intussen binnen de werking van Psallentes een grotere plaats in. Onlangs verscheen bij Musique en Wallonie een cd met muziek van, onder andere, Antoine de Févin, terug te vinden in een uniek zestiende-eeuws Doorniks manuscript. In toenemende mate is Psallentes ook een enthousiaste partner in museale projecten. Zo realiseerde het ensemble, in samenwerking met de Alamire Foundation, de integrale opname van een zestiende-eeuws processionale voor het Begijnhofmuseum Turnhout, en werkte het intensief mee aan de uitbouw van de tentoonstelling 'Mystieke Muziek' (Caermersklooster Gent) over de muziek in het *Lam Gods* (gebroeders Van Eyck). Binnenkort verschijnt ook een cd met muziek uit Tongerse handschriften, waarvan fragmenten te horen zullen zijn via de audiogidsen van de vernieuwde schatkamer van de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek (2016).

www.psallentes.be

Missa Transfigurationis

Gregoriaans en polyfonie uit Doornik

In Vigiliam

Responsorium **Sacratissimum**

Antifoon **Visionem**

Magnificat primi toni **Magnificat anima mea**

(Antoine de Févin, ca. 1470 - ca. 1512)

Antifoon **Hodie Dominus**

Antifoon **Hodie ad Patris**

Suffragia

Antifoon 'de Trinitate' **Te Deum Patrem**

Antifoon 'de Beata Virgine' **Ave Templum**

Antifoon 'de Sancto Audeberto' **Sancte Audeberte**

Antifoon 'de Omnibus Sanctis' **Beati estis**

Ad Missam – Missa Sancta Trinitas (Anoniem)

Responsorium **Assumens**

Introitus **In excelso throno**

Kyrie

Gloria

Alleluia **Ascendit**

Sequentia **Thabor superficie**

Credo

Offertorium **Deus enim firmavit**

Offertorium **Deus enim omnium**

Sanctus **Qui vertice**

Sanctus

Agnus Dei

Communio **Revelabitur**

In Fine Misse

Antifoon **Benedicta sit**

Motet **Sancta Trinitas**

(Antoine de Févin, ca. 1470 - ca. 1512)

Responsorium Sacratissimum

Sacratissimum salutis nostre documentum
recolentes Deum collaudemus.

Qui Filium suum, quem pro nobis in terris
miserat humanatum, hodie discipulis manifestat
glorificatum:

V. Hic est, inquit, Filius meus dilectus in quo
michi complacui.

Qui Filium...

V. Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.

Qui Filium...

Antifoon Visionem

Visionem quam vidistis nemini dixeritis donec
Filius hominis resurgat a mortuis.

Magnificat primi toni

Magnificat anima mea Dominum
et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo,
quia respexit humilitatem ancillae suae.

Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes
generationes,

quia fecit mihi magna

qui potens est

et sanctum nomen eius

et misericordia eius a progenie in progenies
timentibus eum.

Fecit potentiam in brachio suo,
dispersit superbos mente cordis sui;

deposuit potentes de sede,

et exaltavit humiles;

esurientes implevit bonis

et divites dimisit inanes.

Suscepit Israel puerum suum,

recordatus misericordiae suae,

sicut locutus est ad patres nostros,

Abraham et semini eius in saecula.

Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.

Sicut erat in principio et nunc et semper et in

saecula saeculorum.

Amen

Laten wij, terwijl wij de allerheiligste getuigenis
van onze redding gedenken, God prijzen.

Die zijn Zoon, die hij voor ons als mens naar de aarde
had gezonden, vandaag verheerlijkt aan zijn
leerlingen toont, met de woorden:

V. Dit is Zoon, de welbeminde in wie ik mijn
welbehagen heb gesteld.

V. Eer aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

Vertel aan niemand wat gij hebt gezien totdat de
Mensenzoon weer opstaat uit de dood.

Mijn ziel looft de Heer

en mijn geest verheugt zich in God, mijn redder,
omdat hij omzag naar zijn nederige dienstmaagd.

Want zie, voortaan zullen alle generaties mij
gelukzalig noemen,

want hij, de almachtige,

heeft grote dingen aan mij gedaan,

heilig is zijn naam

en hij bewijst zijn barmhartigheid van generatie
tot generatie aan hen die hem vrezen.

Hij heeft de kracht van zijn arm getoond,

hij heeft de hoogmoedigen van hart verstrooid;

hij heeft de machtigen van hun troon gestoten,

en de nederigen verheven;

de hongerigen heeft hij verzadigd

en de rijken met lege handen weggestuurd.

Hij heeft zich, zijn barmhartigheid indachtig,

over Israël, zijn dienaar, ontfermd,

zoals gezegd is aan onze vaders, Abraham

en zijn nakomelingen tot in eeuwigheid.

Eer aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

Zoals het was in het begin, nu en altijd en in

de eeuwen der eeuwen.

Amen

Antifoon Hodie Dominus

Hodie Dominus Jesus Christus facie ut sol in monte resplenduit ac vestimentis tanquam nix candidus emicuit.

Vandaag heeft het aangezicht van de Heer Jezus Christus gestraald als de zon op de berg en zijn kleren hebben geschitterd als witte sneeuw.

Antifoon Hodie ad Patris

Hodie ad Patris vocem transfigurato Domino Moyses et Helias affuerunt splendidi excessum eius quem completurus erat loquentes.

Vandaag toen de Heer volgens het woord van de Vader van gedaante was veranderd, stonden Mozes en Elia stralend naast hem en spraken ze over zijn dood die in vervulling zou gaan.

Antifoon 'de Trinitate'

Te, Deum Patrem ingenitum,
te, Filium unigenitum,
te, Spiritum Sanctum paraclitum,
sanctam et individuum Trinitatem,
toto corde et ore confitemur, laudamus atque benedicamus:
tibi gloria in secula.
V. Benedicamus Patrem et Filium
cum Sancto Spiritu,
laudemus et superexaltemus eum in secula.

Gij, God, ongeboren Vader,
gij, eniggeboren Zoon,
gij, Heilige Geest, de trooster,
heilige en ondeelbare Drie-eenheid,
met hart en mond vereren wij u,
loven en prijzen wij u:
eer aan u in de eeuwen der eeuwen.
V. Laten we de Vader en de Zoon
met de Heilige Geest prijzen;
laten we hem voor eeuwig loven en vereren.

Antifoon 'de Beata Virgine'

Ave templum castitatis et totius Trinitatis nobile triclinium.
Supplicamus nunc ut gratis nos absolvat a peccatis redemptor fidelium.
V. Ora pro nobis sancta Dei genitrix
ut digni efficiamur promissione Christi.

Gegroet zijt gij, tempel der kuisheid en edele zetel van de hele Drie-eenheid.
Wij richten nu onze smeekbede tot u, opdat de redder van de gelovigen onze zonden zou vergeven.
V. Bid voor ons, heilige moeder van God opdat wij de belofte van Christus waardig zouden worden.

Antifoon 'de Sancto Audeberto'

Sancte Audeberte, dulcedo pauperum,
tu, pius consolator miserorum, ora pro nobis.
V. Amavit eum Dominus et ornavit eum. Stolla glorie induit eum.

Heilige Aubertus, soelaas voor de armen,
gij, zalige trooster van de ongelukkigen, bid voor ons.
V. De Heer heeft hem bemind en eer bewezen.
Hij heeft hem met het kleed van de glorie omhuld.

Antifoon 'de Omnibus Sanctis'

Beati estis, sancti Dei omnes qui meruistis
consortes fieri celestium virtutum et perfrui
claritatis gloria.

Ideoque precamur ut memores nostri
intercedere dignemini pro nobis
ad Dominum Jesum Christum.

V. Gloriosus Deus in sanctis suis.

Mirabilis in majestate sua.

Responsorium Assumens

Assumens Jesus Petrum
cum duobus filiis Zebedei
duxit eos in montem excelsum seorsum.

Et assumpse mortalitatis infirmitatem
in immortalitatis sue gloriam transformavit.

V. Facies eius sicut sol resplenduit,
Vestimenta eius facta sunt candida sicut nix.

Et assumpse...

V. Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.

Introitus In excelso throno

In excelso throno vidi sedere virum
quem adorat multitudo angelorum psallentium
in unum et ecce cuius imperium
permanet in eternum.

V. Jubilate Deo, omnis terra psalmum dicite
nomini eius. Date gloriam laudi eius.

In excelso...

V. Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.

Sicut erat in principio, et nunc, et semper,
et in saecula saeculorum. Amen.

In excelso...

Kyrie

Kyrie eleison.

Christe eleison.

Kyrie eleison.

Zalig zijt gij, alle heiligen van God, die het hebt verdiend
deel te hebben aan de hemelse deugden en u te verheugen
in de glorie van het licht.

Wij bidden u dan ook ons indachtig te zijn
en ons waardig te achten voor uw voorspraak
bij de Heer Jezus Christus.

V. God, glorierijk in zijn heiligen.

Wonderbaarlijk in zijn majesteit.

Jezus nam Petrus en de twee zonen van Zebedeus
met zich mee en leidde ze naar de top van de berg.

En na zelf de zwakke staat van sterfelijkheid
te hebben aanvaard, werd ze door hem
getransformeerd in de glorie van zijn onsterfelijkheid.

V. Zijn gezicht straalde als de zon,

zijn kleren werden zo wit als sneeuw.

V. Eer aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

Op de hoogste troon heb ik een man zien zitten
die door een menigte zingende engelen in koor werd aanbeden,
en zie hier degene wiens heerschappij
tot in de eeuwigheid voortduurt.

V. Jubel voor God, laat heel de aarde een ode brengen
aan zijn naam. Eer hem met een loflied.

V. Eer aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

Zoals het was in het begin en nu en altijd
en in de eeuwen der eeuwen. Amen.

Heer, ontferm u over ons.

Christus, ontferm u over ons.

Heer, ontferm u over ons.

Gloria

Gloria in excelsis Deo
et in terra pax hominibus bonae voluntatis.
Laudamus te, benedicimus te, adoramus te,
glorificamus te, gratias agimus tibi propter
magnam gloriam tuam.

Domine Deus, rex caelestis, Deus Pater
omnipotens,
Domine Fili unigenite, Jesu Christe,
Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis,
qui tollis peccata mundi,
suscipe deprecationem nostram,
qui sedes ad dexteram Patris,
miserere nobis.
Quoniam tu solus sanctus,
tu solus Dominus,
tu solus altissimus, Jesu Christe,
cum Sancto Spiritu in gloria Dei Patris.
Amen

Alleluia Ascendit

Alleluya
V. Ascendit Jesus in montem et assumpsit
Petrum et Jacobum et Johannem;
et ecce transformatus est
et vox Patris audita est: "Hic est filius meus
dilectus in quo michi conplacui;
ipsum audite".
Alleluya

Sequentia Thabor superficiei

Thabor superficiei
verbi Dei glorie
fit transfiguratio.

Moysi et Helye
ac assumptis proprie
fit hec revelatio.

Latitans divinitas
carnis intra semitas
hac die non latuit.

Eer aan God in den hoge
en vrede op aarde aan de mensen van goede wil.
Wij loven u, wij prijzen u, wij aanbidden u,
wij verheerlijken u, wij zeggen u dank
voor uw grote heerlijkheid.
Heer God, hemelse koning, God almachtige Vader,
Heer, eniggeboren Zoon,
Jezus Christus,
Heer God, Lam Gods, Zoon van de Vader,
gij die de zonden van de wereld wegneemt,
ontferm u over ons,
gij die de zonden van de wereld wegneemt,
aanvaard ons gebed,
gij die zit aan de rechterhand van de Vader,
ontferm u over ons.
Want jij alleen zijt de heilige, jij alleen de Heer,
jij alleen de allerhoogste, Jezus Christus,
met de Heilige Geest
in de heerlijkheid van God de Vader.
Amen

Alleluia

V. Jezus ging de berg op en nam
Petrus, Jacobus en Johannes met zich mee;
en zie, hier veranderde hij van gedaante
en men hoorde de stem van de Vader zeggen:
"Dit is mijn geliefde Zoon, in wie ik mijn
welbehagen heb gesteld; luister naar hem".
Alleluia

Op de Taborberg,
door de glorie van Gods woord,
vond de transfiguratie plaats.

Deze openbaring heeft zich voltrokken voor Mozes en Elia
en ook voor hen
die waren meegeleid.

De godheid,
verscholen binnen de wegen van het vlees,
bleef die dag niet verborgen.

Miratur humanitas
nam divina bonitas
mirifice patuit.

O quam mirabilia
ut nix alba nivis
vestis eius cernitur

Atque facies pia
relucens vi propria
sicut sol efficitur.

Hinc Pater ingenuus
voce pia caelitus
comprobat mysterium

Dicens: "Hic est Filius
meus dilectus pius
meum verum gaudium.

In quo sum, ero, fui
et mihi complacui.
Hortor: hunc attendite".

At Petrus auditui
credens gliscensque frui
rogat auctorem vite,

Clamans voce sedula:
"Quanta foret cellula
montis in hoc culmine.

Tria tabernacula
quae stent hic per saecula
faciamus, Domine.

Ergo, Deus unice,
te querentes aspice
miserando miseris.

Cum assumptis refice
nos tandem et effice
consortes cum superis".
Amen

De mensheid was met verstomming geslagen,
want de goddelijke goedheid openbaarde zich
op verbazingwekkende wijze.

Oh, hoe wonderlijk,
zijn kleed blijkt als de sneeuw,
zo wit.

En zijn heilig aangezicht,
dat straalt door eigen kracht,
wordt als de zon.

Vervolgens bevestigt de ongeboren Vader
met een heilige stem vanuit de hemel
het mysterie

Door te zeggen: "Dit is mijn geliefde
en beminde Zoon,
mijn ware vreugde.

In wie ik ben, zal zijn en was
en in wie ik mijn welbehagen heb gesteld.
Ik maan u aan: luister naar hem".

Maar Petrus die geloofde in wat hij had vernomen
en hieraan hartstochtelijk gehoor wou geven,
richtte zich tot diegene die leven schenkt,

Terwijl hij ijverig riep:
"Groot zal het heiligdom zijn
op deze bergtop.

Heer, laten we drie tenten opzetten
die hier voor eeuwen
blijven staan.

Ontferm u dus, ene God,
over hen die u zoeken
en heb medelijden met de ongelukkigen.

Maak ons, samen met diegenen die gij meegevoerd
hebt, eindelijk nieuw en verenig ons
met hen die in de hemel zijn".
Amen

Credo

Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium.

Et in unum Dominum, Iesum Christum, Filium Dei unigenitum et ex Patre natum ante omnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis. Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus et sepultus est, et resurrexit tertia die, secundum Scripturas, et ascendit in caelum; sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis.

Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas.

Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Et expecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen

Offertorium Deus enim firmavit

Deus enim firmavit orbem terre qui non commovebitur.
Parata sedes tua, Deus, ex tunc;
a seculo tu es.

Ik geloof in één God, de almachtige Vader, schepper van hemel en aarde, van al wat zichtbaar en onzichtbaar is.

En in één Heer, Jezus Christus, eniggeboren zoon van God, voor alle tijden geboren uit de Vader. God uit God, licht uit licht, ware God uit de ware God. Geboren, niet geschapen, één in wezen met de Vader en door wie alles geschapen is. Hij is voor ons mensen en omwille van ons heil uit de hemel nedergedaald. Hij heeft het vlees aangenomen door de Heilige Geest uit de Maagd Maria en is mens geworden. Hij werd voor ons gekruisigd, hij heeft geleden onder Pontius Pilatus en is begraven. Hij is verzezen op de derde dag volgens de Schriften. Hij is ten hemel opgevaren en zit aan de rechterhand van de Vader. Hij zal wederkomen in heerlijkheid om te oordelen over de levenden en doden, aan zijn rijk komt geen einde.

Ik geloof in de Heilige Geest, die Heer is en het leven geeft, die voortkomt uit de Vader en de Zoon. Die met de Vader en de Zoon tezamen wordt aanbeden en verheerlijkt, die gesproken heeft door de profeten.

Ik geloof in de ene, heilige, katholieke en apostolische Kerk. Ik belijd één doopsel tot vergeving van de zonden. Ik verwacht de opstanding van de doden en het leven van het komend rijk. Amen

God heeft waarlijk de aarde vastgehecht, ze zal niet zal worden bewogen.
Uw troon, Heer, is sindsdien gevestigd;
gij waart er voor alle tijden.

Offertorium Deus enim omnium

Deus enim omnium
orbem terre finium
potens egit.

Hincque celi, marium
obtinet dominium
quia regit.

Ipse movet omnia
sua manu propria
nec movetur.

Thabor in luce pia
sedem parat gloria
que scrutetur.

Ex tunc et a seculo
regnat Deus sedulo
trinus unus.

Rupto carnis tumulo,
cuique donet servulo
celi munus.

Sanctus Qui vertice

Sanctus, sanctus, sanctus,
Dominus Deus sabaoth,
qui vertice Thabor affuisti
et clarior sole micuisti.
Pleni sunt celi et terra gloria tua,
quia hac die pie revelasti
discipulis quos tu mire pasti.
Osanna in excelsis.
Benedictus qui venit in nomine Domini
redimere peccata seculi,
quem precamur supplices servuli.
Osanna in excelsis.

Sanctus

Sanctus, Sanctus, Sanctus
Dominus Deus Sabaoth.
Pleni sunt celi et terra gloria tua.
Osanna in excelsis.
Benedictus qui venit in nomine Domini.
Osanna in excelsis.

God heerst
over de hele
aarde.

En vandaar heeft hij gezag verworven
over de hemelen en de zeeën
omdat hij ze bestuurt.

Hij brengt alles
eigenhandig in beweging
en hij kan niet worden bewogen.

In het heilig licht van de Taborberg,
bereidt hij de plaats voor
die hij voor zijn glorie had uitgezocht.

Van toen en sinds altijd
heerst God met zorg,
drie in één

Omdat hij het graf van zijn vlees heeft opengebrouwen,
kan hij aan al zijn dienaars
de hemel schenken.

Heilig, heilig, heilig,
de Heer, de God van de hemelse machten,
die aanwezig was op de Taborberg
en sterker schitterde dan de zon.
Hemel en aarde zijn vervuld van uw glorie,
omdat gij u vandaag in zaligheid hebt geopenbaard
aan de leerlingen die gij wonderlijk hebt gevoed.
Hosanna in den hoge.
Gezegend is hij die in de naam van de Heer ons van
de zonden van de wereld komt verlossen, die wij,
uw dienaars, smekend aanbidden.
Hosanna in den hoge.

Heilig, heilig, heilig,
de Heer, de God der hemelse machten.
Hemel en aarde zijn vol van uw heerlijkheid.
Hosanna in den hoge.
Gezegend is Hij die komt in de naam van de Heer.
Hosanna in den hoge.

Agnus Dei

Agnus Dei qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.

Agnus Dei qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.

Agnus Dei qui tollis peccata mundi,
dona nobis pacem.

Lam Gods dat de zonden der wereld wegneemt,
ontferm u over ons.

Lam Gods dat de zonden der wereld wegneemt,
ontferm U over ons.

Lam Gods dat de zonden der wereld wegneemt,
geef ons de vrede.

Communio Revelabitur

Revelabitur gloria Domini
et videbit omnis caro
salutare Dei nostri.

De glorie van de Heer zal geopenbaard worden
en elk wezen van vlees en bloed
zal de redding van onze God zien.

Antifoon Benedicta sit

Benedicta sit creatrix et gubernatrix omnium,
sancta et individua Trinitas,
et nunc et semper et per infinita saeculorum saecula.

Dat de heilige en ondeelbare Drie-eenheid,
die alles geschapen en geregeerd heeft,
nu en altijd en voor eeuwig gezegend zij.

Motet Sancta Trinitas

Sancta Trinitas, unus Deus,
miserere nobis.

Te invocamus, te adoramus, te laudamus, te
glorificamus.

O beata Trinitas,
sit nomen Domini benedictum ex hoc
nunc et usque in saeculum.

Heilige Drie-eenheid, ene God,
heb medelijden met ons.

Wij roepen u aan, wij vereren u, wij loven u,
wij verheerlijken u.

O gelukzalige Drie-eenheid,
dat de naam van de Heer vanaf nu gezegend zij,
vandaag en tot in eeuwigheid.

30/04

Huelgas Ensemble

concert

Arcadia in Flandria

Facetten van de Franco-Vlaamse polyfonie 1550-1600

Arcadia in Flandria

Facetten van de Franco-Vlaamse Polyfonie 1550-1600

Arcadia

Arcadië als mythologische idylle en bucolisch paradijs oefende tijdens de renaissance een grote aantrekkingskracht uit. De fascinatie ontstond binnen een cultuur die aansluiting zocht bij de oudheid, het verloren gewaande gouden tijdperk waaraan door middeleeuwse barbarij een einde was gekomen. Dichters wedijverden met elkaar in de subtiele beschrijving van de levens, liefdes en smarten van de arcadische nimfen. De componisten speelden daarop in met het madrigaal, waarin de poëzie werd verklankt en de muziek elke betekenisnuance en stemmingswisseling weerspiegelde. De Franco-Vlaamse componisten Philippe Verdelot en Jacques Arcadelt, beiden actief in Firenze, profileerden zich in de jaren 1530 als gangmakers van dit nieuwe genre. Het madrigaal verspreidde zich snel over heel Europa, domineerde de wereldlijke muziek en baande uiteindelijk het pad voor de paradigmaverschuiving die zich in het begin van de zeventiende eeuw voltrok: de barok. Geen enkele componist bleef onberoerd, maar niemand omarmde het madrigaal met meer passie dan de in Mechelen geboren kapelmeester van de keizer, Philippe de Monte. Zijn vierendertig madrigaalboeken, gepubliceerd tussen 1554 en 1603, bevatten een omvangrijk oeuvre dat nog steeds grotendeels *terra incognita* is en op grondige studie en uitvoering wacht. *Solingo in selve* en *Fui preso*, in zijn zeventiende boek voor vijf stemmen uit 1595, getuigen van De Monte's ultieme visie op het madrigaal. De transparante door de sopraan gedomineerde textuur, de subtiel indringende harmonie en het nerveus, fijn geciseleerd ritme vertolken de tranen en de liefdespijn in wouden en bij stromen en bronnen, met een verfijning die juist door haar soberheid aan intensiteit wint.

Arcadia in musica

Legendes vertellen over de wonderbaarlijke kracht van muziek, die zieken geneest, aanmaant tot oorlog en zelfs de poorten van de onderwereld openbreekt. In de ban van dergelijke verhalen trachtten de componisten van de renaissance deze effecten uit vervlogen tijden opnieuw tot stand te brengen. De lichte en luchtige texturen uit de vijftiende eeuw worden dichter en rustelozter, met meer details, harmonisch misleidend. Onder de pioniers telt men Pierre de Manchicourt, kapelmeester in Tours, in Doornik en aan het Madrileense hof van Filips II, evenals Jacobus Clemens non Papa, succentor in de Sint-Donaaskerk te Brugge, kapelmeester van de hertog van Aarschot Philippe de Croÿ, en componist van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap in 's-Hertogenbosch. De Manchicourts *Faulte d'argent* is een rijkelijke achtstemmige bewerking van een populaire melodie, reeds getoonzet door zijn grote voorganger Josquin des Prez (ca. 1450-1521). Volgens de traditionele techniek werd de volledige melodie gezongen door een leidende stem. In de compositie van de Manchicourt wordt ze gefragmenteerd en verspreid over alle stemmen, waardoor een caleidoscopische, oneindige geluidsgolf ontstaat. Clemens past dezelfde technieken toe op het geestelijk genre, zoals in de *Missa Gaude lux Donatiane*, waarschijnlijk gecomponeerd toen hij midden jaren 1540 in Brugge werkzaam was. In deze zogenaamde parodiemis wordt muzikaal materiaal uit een ander meerstemmig werk – in dit geval een onbekend motet, waarschijnlijk van Clemens zelf – geherstructureerd en op een nieuwe wijze benaderd. In het *Sanctus*, het vierde of vijfde vaste deel van de mis, bereikt de liturgie een hoogtepunt met de evocatie van de oneindige lofzang van de hemelse engelenkoren. Clemens weet het moment perfect te vatten in een overweldigend imiterende zetting met een dichte textuur. Enkel het *Pleni* en het *Benedictus*, met een verminderd aantal stemmen, zorgen voor een welkome maar voorbijgaande rust. De sensualiteit van Clemens' muziek oefende een grote aantrekkingskracht uit op de volgende generatie. Carl Luython, een collega van De Monte aan het keizerlijk hof en zijn opvolger als hofcomponist, was vertrouwd met de muzikale avant-garde (hij bezat een buitengewoon enharmonisch klavecimbel met negentien noten in elk

octaaf), maar voor zijn *Domine Jesu Christe*, greep hij terug naar een motet van Clemens op exact dezelfde tekst. Zijn oprecht persoonlijk gebed is dan ook tegelijkertijd een eerbetoon aan een eminent voorganger.

Arcadia arcana

Het herstel van de verloren kracht van de muziek liet ook ruimte voor vertrouwde klanken vol verborgen spiritualiteit en voor het aftasten van de muzikale grenzen. Pieter Maessens, soldaat in het leger van Karel V, was als geen ander door dergelijke experimenten geïntrigeerd. Nadat hij zich uit het leger had teruggetrokken, ontving hij de geestelijke wijdingen en legde hij zich de rest van zijn leven toe op de muziek, eerst in Kortrijk en vervolgens aan de Weense hofkapel. Zijn motet *Discessu/Quid maius* kan op zestien verschillende manieren worden uitgevoerd. Een ander motet is genoteerd in de vorm van een kruis. *Tota pulchra*, gedrukt in Neurenberg in 1568, transformeert een Duitse hoofs liefdeslied in een – letterlijk – eindeloze hymne ter ere van de Maagd Maria. Vier van de vijf stemmen van deze compositie worden gegenereerd uit een enkele genoteerde partij, gebaseerd op de nauwelijks gewijzigde melodie van *Kein Adler in der Welt so schön*. Dit lied werd door tal van componisten gebruikt, zoals ook door Maessens voorganger aan het Weense hof, Arnold von Bruck. Een vijfde, vrije partij ‘te zingen door een meisjesstem’ vervolledigt de textuur. Jacobus de Kerle nam de elementaire bouwstenen van het tonale systeem van de renaissance als uitgangspunt voor zijn *Missa Ut re mi fa sol la*. In deze mis dringen de stijgende en dalende noten van het diatonisch hexachord (het systeem van zes noten waardoor de muziek uit de renaissance wordt bepaald) door het melodisch oppervlak en vormen ze de dragende basisstructuur. De mis verscheen in 1562 terwijl De Kerle in Rome in dienst was bij kardinaal Otto Truchsess von Waldburg, bisschop van Augsburg. Een latere versie, deels herwerkt en herschreven in de contrareformatorische muziekstijl volgens de richtlijnen van het Concilie van Trente, rolde in 1582 van de persen bij Plantin in Antwerpen, kort voor De Kerle in dienst kwam van keizer Rudolf II. In het herwerkte *Agnus Dei*, het laatste deel van de mis, breidde de componist het aantal stemmen uit tot zeven.

De stijgende en dalende lijnen van het hexachord worden in de tenorstem weergegeven in de vorm van een canon. Geïnspireerd door de nieuwe lezingen van de antieke muziektheorie tijdens de renaissance, ging de bijzonder productieve Franse hofcomponist Claude Le Jeune nog een stap verder. In zijn vijfstemming chanson *Povre Coeur* voerde hij radicale wijzigingen door in het tonale systeem, in een poging om de chromatische modus uit de Griekse oudheid te herscheppen. Niet voor niets wordt gewag gemaakt van ‘tant de nouveautés’. De vreemde, desoriënterende muziek, waarbij een kleine tert gevolgd wordt door twee halve tonen en melodische intervallen van grote tertsen en secunden worden vermeden, zorgt voor een perfecte evocatie van emotionele verwarring. Bij Orlandus Lassus, kapelmeester aan het Beierse hof in München en de meest invloedrijke en gerespecteerde componist van zijn tijd, kon de combinatie van extremen binnen een volmaakt muzikaal systeem een komisch effect opleveren. Zijn *S, U, su, P, E, R, per* werd door de befaamde Lassus-onderzoeker Peter Bergquist omschreven “als een van de meest dwaze stukken die ooit door een eminent componist op papier werden gezet”. Een van de doordringendste verzen uit het Boek der Psalmen, de klaagzang van de uit Babylon verbannen joden, wordt op een belachelijk ongerijmde manier letter voor letter en lettergreep voor lettergreep uit elkaar gehaald en weer samengevoegd in de lichtvoetige, declamatorische stijl van de villanella.

“Et in Arcadia ego”

Nergens, zelfs niet in het idyllische Arcadië, valt de schaduw van de dood te ontwijken. Geen enkel onderwerp heeft componisten meer geïnspireerd dan de reflectie op de menselijke sterfelijkheid. Het magistrale *Media vita* van Nicolas Gombert, meester van de koorknappen in de keizerlijke kapel van Karel V, verwerkt een gregoriaans antifoon voor de eerste zondag van de vasten tot een overvloedige, ademloze, zesstemmige zetting. Deze compositie vormt een perfecte illustratie van de beroemde passage over Gombert in de *Practica Musica* uit 1556 van Heinrich Finck: “hij toont alle musici de weg [...] en componeert anders dan ooit voordien. Hij vermijdt immers pauzes en zijn werk is rijk, met volle harmonieën en imitatief contrapunt”.

Vox in Rama van Giaches de Wert, kapelmeester aan het luisterrijke hof van de Gonzaga's in Mantua, is eveneens een zetting op een liturgische tekst, met een klaagzang van Rachel over de dood van haar kinderen bij het feest van de Onschuldige Kinderen. In deze compositie uit 1581 is echter geen enkel spoor van de overeenstemmende gregoriaanse melodie terug te vinden. De Wert past veeleer de expressieve technieken van het madrigaal toe op het geestelijk genre van het motet: Rachels tranen en gejammer worden levendig vertolkt in klagende melodieën, rijke en dissonante harmonieën en treffende chromatiek. In Clemens' *Je prens en gre* en Lassus' *Comme la tourterelle* – beide in een tweeledige responsvorm – krijgt de dood een eerder erotische dimensie. In *Je prens en gre* verwelkomt de dichter zijn voortijdige dood, veroorzaakt door de liefde voor zijn gezellin. Clemens maakt zowel een drie- als een vierstemmige zetting van dit lied, waarvan de melodie door tijdgenoten wordt overgenomen en herwerkt. De vierstemmige versie sluit eerst aan bij het transparante, eigentijdse, Parijs-Franse chanson, om vervolgens te evolueren in de voor Clemens meer typische compacte en imitatieve stijl. Naar analogie met de omgekeerde opeenvolging van de inhoudelijke elementen, worden de zes verzen van het gedicht in de respons in tegengestelde volgorde geplaatst, deels met behoud van de bijbehorende muziek. In *Comme la tourterelle* vergelijkt de dichter zijn lijden met het verdriet van de tortelduif, die zelfs tot in de dood trouw blijft. Om dit te vertolken, doet Lassus een beroep op extreem lyrische effecten, in combinatie met een heerlijke modale inzet op de expressieve kernwoorden 'languit' en 'tristesse'. Opnieuw worden voor de 'response' de verzen – soms met kleine wijzigingen – in omgekeerde volgorde geplaatst.

Arcadia in Flandria

Een dwarsdoorsnede van de meest ambitieuze verwezenlijkingen van de zestiende-eeuwse componisten uit de Lage Landen past bij de viering van de vijftienvijftigste verjaardag van de Alamire Foundation. In 1991 opgericht als een samenwerkingsverband tussen de KU Leuven en Musica, Impulscentrum voor Muziek, heeft de Foundation er steeds naar gestreefd om muzikaal erfgoed uit de Lage Landen dat van de radar was verdwenen, weer op de kaart

te zetten. Bijzondere aandacht gaat uit naar de renaissance, de periode waarin de Nederlanden het Europese muzikale toneel domineerden. Wat op het eerste gezicht een wereldvreemd en museaal opzet lijkt, is eigenlijk het tegendeel. De muzikale droomwerelden van de renaissance-meesters uit de Lage Landen verliezen hun relevantie niet omdat ze vijfhonderd jaar oud zijn. Integendeel: wanneer zij emoties en aspiraties uitdrukken die wij kunnen delen, herinneren zij ons precies aan onze humaniteit over de grenzen van de tijd heen. Als deze uitingen van verbeelding uit een ver verleden erin slagen ons menselijk bewustzijn te raken en te verrijken en als ze ons kunnen inspireren, is de missie van hun makers en de opdracht van de Alamire Foundation geslaagd.

David J. Burn

30/04

Abdijkerk
20u30

Concertinleiding door David Burn, Huis van de Polyfonie (19u30)

Huelgas Ensemble

Paul Van Nevel artistieke leiding

Axelle Bernage superius

Poline Renou superius

Witte Maria Weber altus

Olivier Coiffet tenor

Adriaan De Koster tenor

Tom Phillips tenor

Achim Schulz tenor

Matthew Vine tenor

Guillaume Olry bassus

Tim Scott Whiteley bassus

Huelgas Ensemble werd in 1970 opgericht door Paul Van Nevel en is uitgegroeid tot een begrip in de internationale muziekwereld. Vanuit een focus op de middeleeuwse en renaissancistische polyfonie weet het ensemble steeds weer te verblijven met zijn originele programmering, historisch geïnspireerde en vanuit de bronnen gestuurde interpretaties, een opmerkelijke vocale zuiverheid, technische virtuositeit en spontane levendigheid.

Paul Van Nevel

Paul Van Nevel richtte in 1970 het Huelgas Ensemble op, dat internationale faam verwierf met zijn uitvoeringen van muziek uit de middeleeuwen en de renaissance met een accent op de Vlaamse polyfonie en onontgonnen repertoire. Van Nevel benadert de muziek vanuit de originele bronnen en trekt jaarlijks een aantal maanden uit om in Europese bibliotheken oude muziek te bestuderen en te transcriberen. Met zijn interpretaties betracht hij een accurate weergave van de tijdgeest van het repertoire, en dat vanuit de kennis van aspecten als historische uitspraak, voordrachtattitudes, tijdservaring en tempo, en geïmproviseerd contrapunt. Paul Van Nevel is ook actief als gastdirigent, docent en auteur en werd voor zijn rijkgevulde carrière al meermaals gelauwerd.

www.huelgasensemble.be

Arcadia in Flandria

Perpetuum mobile à 5 **Tota pulchra es**

Pieter Maessens (ca. 1505 Gent - 1536 Wenen)

Motet à 6 **Media vita**

Nicolas Gombert (ca. 1500 La Gorgue - ca. 1560 Doornik)

Chanson à 8 **Faulte d'argent**

Pierre de Manchicourt (ca. 1510 Béthune - 1564 Madrid)

Misdeel à 5 **Sanctus 'Gaude lux Donatiane'**

Jacob Clement (ca. 1515 Vlaanderen - 1556 Diksmuide?)

Chanson & response à 4 **Je prens en gré la dure mort**

Jacob Clement (ca. 1515 Vlaanderen - 1556 Diksmuide?)

Misdeel à 9 **Agnus Dei 'ut re mi fa sol la'**

Jacobus de Kerle (1531 Ieper - 1591 Praag)

Motet à 5 **Vox in Rama**

Giaches de Wert (1535 Weert - 1596 Mantua)

Madrigaal à 5 **Solingo in selve**

Philippus De Monte (1521 Mechelen - 1603 Praag)

Madrigaal à 5 **Fui preso fui ferito**

Philippus De Monte (1521 Mechelen - 1603 Praag)

Motet à 6 **Domine Jesu Christe**

Carlus Luython (1557 Antwerpen - 1620 Praag)

Chanson à 5 **Comme la tourterelle**

Orlandus Lassus (1532 Bergen - 1594 München)

Onomatopoëtisch motet à 5 **S,U, su, P, E, R, per**

Orlandus Lassus (1532 Bergen - 1594 München)

Chanson à 5 **Povre coeur entourné**

Claude Le Jeune (ca. 1530 Valenciennes - 1600 Parijs)

Tota pulchra es

(Superius)

Tota pulchra es, amica mea,
et macula non est in te,
odor unguentorum tuorum
super omnia aromata.

Wonderschoon zijt gij, mijn vriendin,
en er is geen gebrek in u.
de geur van je zalven
gaat alle reukwerk te boven.

(Tenor)

Tota pulchra es amica mea,
et macula non est in te amica mea.
Mel et lac sub lingua tua,
odor unguentorum sub lingua tua,
odor unguentorum super omnia aromata.

Wonderschoon zijt gij, mijn vriendin,
en er is geen gebrek in u.
Honing en melk is het onder uw tong,
de geur van je zalven is onder uw tong,
de geur van je zalven gaat alle reukwerk te boven.

Media vita

Media vita in morte sumus;
quem quaerimus adiutorem
nisi te, Domine,
qui pro peccatis nostris
iuste irascaris?
Sancte Deus, sancte fortis,
sancte et misericors, salvator noster,
amarae morti ne tradas nos.

Temidden van het leven staan wij in de dood;
wie kunnen wij ter hulp roepen,
behalve U, Heer,
die omwille van onze zonden
terecht in toorn bent uitgebarsten?
Heilige God, sterke heilige,
heilige en medevoelende, onze redder,
lever ons niet uit aan een bittere dood.

Faulte d'argent

Faulte d'argent est douleur
non pareille.
Si je le dis, las,
je scay bien pourquoy:
sans de quibus
il se faut tenir quoy:
femme qui dort
pour argent se reveille.

Zonder geld, dat is een kwelling
als geen ander.
Als ik dit zeg,
weet ik helaas waarom:
zonder duiden moet men zich
stilletjes houden:
een vrouw die slaapt,
wordt alleen door geld gewekt.

Sanctus

Sanctus, sanctus, sanctus
Dominus Deus Sabaoth!
Pleni sunt caeli et terra
gloria tua.
Hosanna in excelsis.
Benedictus qui venit
in nomine Domini.
Hosanna in excelsis.

Heilig, heilig, heilig
de Heer, de God der hemelse machten!
Vol zijn hemel en aarde
van uw heerlijkheid.
Hosanna in den hoge.
Gezegend Hij die komt
in de naam des Heren.
Hosanna in den hoge.

Je prens en gré la dure mort

Je prens en gré la dure mort
Pour vous madame par amours
Navré mavez mais a grant tort
Dont finiray de brief mes jours
La chose me vient ay rebours
Souffrir si tost la mort amere
O dure mort que faictes vous
Mourir me fault cest chose claire

Réponse

Mourir my fault cest chose claire
O dure mort que faictes vous
Souffrir si tost la mort amere
Lachose me vient a rebours
Dont finiray de brief mes jours
Navrez mavez mais a grand tort
Pour vous madame par amours
Je prens en gré la dure mort

Agnus Dei

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi,
dona nobis pacem!

Vox in Rama

Vox in Rama audita est,
ploratus et ululatus multus.
Rachel plorans filios suos
et noluit consolari
quia non sunt.

Solingo in selve

Solingo in selve e in boschi
Passo i miei giorni foschi
E non è querci'annosa
Che non sappia mia vita aspra noiosa
Ne fonte o fiume o rio
Che non cresc'al versar del pianto mio

Ik aanvaard lijdzaam de harde dood
uit liefde voor u, vrouwe
Gij hebt mij gekwetst, maar zeer ten onrechte,
waardoor mijn dagen snel geteld zullen zijn.
Het stuit mij tegen de borst
de bittere dood zo vroeg te ondergaan.
O harde dood, wat doet gij?
Sterven moet ik, dat is duidelijk.

Antwoord

Sterven moet ik, dat is duidelijk.
O harde dood, wat doet gij?
Zo vroeg de bittere dood te ondergaan,
stuit mij tegen de borst.
Mijn dagen zullen snel geteld zijn,
omdat gij mij hebt gekwetst, maar zeer ten onrechte.
Uit liefde voor u, vrouwe,
aanvaard ik lijdzaam de harde dood.

Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons.
Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons.
Lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld,
geef ons de vrede!

Er is een stem gehoord in de woestijn,
evenals geweent en geklaagd.
Rachel weent om haar kinderen
en ze kan niet worden getroost,
want ze zijn niet meer.

Alleen in de wouden en de bossen
breng ik mijn duistere dagen door.
En er is niet één oude eik
die mijn bitter en lastig leven niet kent.
Geen bron of stroom of rivier
die niet aanzwelt door het plengen van mijn tranen.

Fui preso fui ferito

Fui preso fui ferito arsi e gelai
Effetto non d'amore
Che tant'egli non ha forza e valore
Fu la forz' e'l vigor ne le parole
Che cortesi mi disse il mio bel sole
E nel soave sguardo
Fu il ghiaccio e'l foco
e la prigion e'l dardo

Domine Jesu Christe

Domine Jesu Christe, respicere digneris super me,
miserum peccatorem, oculis misericordiae,
quibus respexisti Petrum in atrio,
Mariam Magdalenam in convivio, et latronem in
crucis patibulo. Concede mihi, omnipotens Deus,
ut cum Petro digne fleam, cum Maria Magdalena
perfecto amore te diligam,
et cum latrone in saecula saeculorum te videam.

Comme la tourterelle

Comme la tourterelle languit jusque à la mort
Ayant perdu sa belle compagnie et consort
Ainsi ne veult confort mon coeur
Plain de tristesse
S'il n'arrive au doux port
Ou l'atend sa maitresse

Response

Ou t'atend ta maitresse amy ne dis doux port
Mais un lieu de tristesse et sans aucun confort
Or la tienne consort qui d'ennuy n'est plus belle
Languit jusque à la mort comme la tourterelle

Ik werd gegrepen, ik werd verwond,
ik brandde en ik bevroor.
Niet het effect van liefde
die niet zoveel macht en waarde heeft.
Het waren de kracht en de sterkte in de hoffelijke
woorden die mijn mooie zon tot mij sprak.
En in de zoete blik
was er het ijs en het vuur
en de kerker en de pijl.

Heer Jezus Christus, acht het waardig om naar mij,
arme zondaar, om te zien met de barmhartige blik
waarmee u naar Petrus op de binnenplaats hebt
gekeken, naar Maria Magdalena tijdens het feest-
maal en naar de misdadiger aan de galg van het
kruis. Sta mij toe, almachtige God, dat ik met Petrus
waardig ween, met Maria Magdalena u in volmaakte
liefde bemin en samen met de misdadiger u
in de eeuwen der eeuwen aanschouw.

Zoals de tortelduif wegwijnt tot ze sterft
wanneer ze haar bevallig gezelschap en gemaal
verliest.
Zo vindt mijn hart, vol verdriet, geen rust
als het niet in de lieflijke haven komt
waar zijn geliefde wacht.

Antwoord

Noem het geen lieflijke haven, vriend, waar uw
geliefde wacht, maar een plaats van droefheid en
zonder enig welbehagen. Welnu, uw gemaal die
door verdriet niet meer mooi is,
kwijnt weg tot ze sterft, zoals de tortelduif.

S,U, su, P, E, R, per

S, U, su, P, E, R, per, super, F, L, U, flu, per flu, super flu, M, I, mi, flumi, per flumi, super flumi, N, A, na, mina, flumina, per flumina, super flumina. B, A, ba, na ba, mina ba, flumina ba, per flumina ba, super flumina ba, B, I, bi, babi, na babi, mina babi, flumina babi, per flumina babi, super flumina babi, L, O, lo, bilo, babilo, na babilo, mina babilo, flumina babilo, per flumina babilo, super flumina babilo, N, I, S, nis, lonis, bilonis, Babilonis, na Babilonis, mina Babilonis, flumina Babilonis, per flumina Babilonis, super flumina Babilonis.

I, L, il, L, I, C, lic, illic, S, E, lic se, illic se, D, I, di, sedi, lic sedi, illic sedi, M, U, S, mus, dimus, sedimus, lic sedimus, illic sedimus, E, T, et, mus et, dimus et, sedimus et, lic sedimus et, illic sedimus et, F, L, E, fle, et fle, mus et fle, dimus et fle, sedimus et fle, lic sedimus et fle, illic sedimus et fle, V, I, vi, flevi, et flevi, mus et flevi, dimus et flevi, sedimus et flevi, lic sedimus et flevi, illic sedimus et flevi, M, U, S, mus, vimus, flevimus, et flevimus, mus et flevimus, dimus et flevimus, sedimus et flevimus, lic sedimus et flevimus, illic sedimus et flevimus.

Povre coeur entourné

Povre coeur entourné de tant de passions
De tant de nouveautés de tant de fictions
Outré de tant de maus
Que je sens en mes veines
Quelle fin aurons nous un jour
A tant de peines
Quelle aide maintenant quel espoir de guérir
Quel bon dieu qui nous vint a ce coup secourir
Quel port en ceste mer
Quelz feus en cest orage
Et quel autre salut voulons nous d'avantage Nostre
ayde notre espoir
Nostre Dieu nostre port
Nos feus nostre salut sont ores en la mort

Aan de stromen van Babylon

zaten wij neer en weenden.

Arm hart, omringd door zoveel lijden
door zoveel opwinding, door zoveel veinzerij
jij delft het onderspit tegen alle pijn
die ik in mijn aderen voel,
welk einde wacht ons op zeker dag,
na zoveel verdriet?
Welke hulp is er nu, welke hoop op herstel?
Welke goede god komt ons dadelijk bijstaan?
Welke haven vinden we op deze zee?
Welke rustplaats in dit onweer?
En welk ander heil zoeken wij eigenlijk nog?
Onze hulp, onze hoop,
onze God, onze haven,
onze rustplaats, ons heil vinden wij nu in de dood.

Partners

Alamire Foundation

De Alamire Foundation, Internationaal centrum voor de studie van de muziek in de Lage Landen, werd in 1991 opgericht als een samenwerkingsverband tussen KU Leuven, Onderzoeksgroep Musicologie en Musica, Impulscentrum voor Muziek. De organisatie stelt zich tot doel hoogkwalitatief onderzoek naar het muziekleven in de Lage Landen tot ca. 1800 te voeren, te stimuleren en te coördineren. Daarnaast is er aandacht voor de lokalisatie, inventarisatie en conservatie van het muzikaal patrimonium in Vlaanderen en voor de ontsluiting van dit vaak onbekend erfgoed voor een zo breed mogelijk publiek. Vandaag is de Alamire Foundation dankzij het Alamire Digital Lab en zijn expertisecentrum – het Huis van de Polyfonie – meer dan ooit een dynamisch centrum met internationale uitstraling.

www.alamirefoundation.org
tel 016 32 87 50

30CC

30CC – het cultuurcentrum van Leuven – is een vlag die vele ladingen dekt: van concerten over dans en literatuur tot theater. Ook op vlak van locaties is diversiteit troef: 30CC plant voorstellingen in de Schouwburg, de Minnepoort, het Wagehuys, de Romaanse Poort, de Predikherenkerk en andere schitterende plaatsen in de Leuvense binnenstad. Dit huis programmeert voor iedereen en gaat de uitdaging aan om Leuven ook op cultureel vlak te laten bruisen! Naast een grote kijkdoos wil 30CC ook een laboratorium zijn waar gewerkt wordt aan ideeën voor morgen: een creatieve vrijstaat waarin artiesten kunnen excelleren.

www.30CC.be
tel 016 23 84 27

Abdij van Park

De Abdij van Park is een 42 hectare grote, groene oase aan de stadsrand van Leuven en een van de best bewaarde kloostercomplexen met alle elementen van een abdij uit het ancien régime. Om dit unieke, historische geheel niet verloren te laten gaan, sloot de norbertijnen-gemeenschap in 2003 een erfpachtovereenkomst af met de stad Leuven. De site werd opgedeeld in zones met aangepaste herbestemming. Zo werd onder meer de voormalige Mariapoort gerestaureerd en als het Huis van de Polyfonie in gebruik genomen door de Alamire Foundation. Andere blikvangers zijn de abdijkerk, het Wagenhuis (Kerk in Nood) en het abdijmuseum, gewijd aan religieuze kunst en cultuur (CRKC).

www.parkabdij.be
tel 016 40 01 51

Praktische informatie

Tickets

30CC/Ticketbalie
Diestsestraat 49, 3000 Leuven
Telefoon: 016 300 900

De ticketbalie is open op maandag en woensdag van 12u tot 18u, dinsdag en vrijdag van 10u tot 18u, donderdag van 12u tot 20u, zaterdag van 10u tot 17u.

Online: www.30CC.be

Concertbalie: 45 minuten voor aanvang van de voorstelling kunnen op de concertlocatie tickets worden aangekocht.

Concerten: €18

Lecture-performances en workshops: gratis

Voor meer informatie en voorwaarden:

www.30CC.be of 016 300 900

Meer informatie over Passie van de Stemmen

www.alamirefoundation.org / info@alamirefoundation.be

Telefoon: 016 32 87 50

www.30CC.be / 30CC@leuven.be

Telefoon: 016 23 84 27

Uw steun

Met uw steun kan u de Alamire Foundation helpen haar doelstellingen te verwezenlijken: de studie en de valorisatie van muzikaal erfgoed uit de Lage Landen.

Schenkeningen zijn welkom:

KU Leuven, met vermelding FVF-ALAMR2-02010

IBAN rek.nr. BE45 7340 1941 7789

BIC code: KREDBEBB

samenstelling en redactie

Bart Demuyt
Michaela Defever
Annick Dumalin
Ann Kelders
Klaartje Proesmans
An Verbeeck

eindredactie

Ann Kelders
Klaartje Proesmans

curator

Bart Demuyt

medewerkers

Stratton Bull
David Burn
Vicente Chavarria
Michaela Defever
Bart Demuyt
Annick Dumalin
Ann Kelders
André Kockaerts
Roeland Pancken
Robrecht Penders
Klaartje Proesmans
Hendrik Vanden Abeele
Stefan Van Lani
An Verbeeck
technische ploeg 30CC

vertalingen

AMUZ
Collegium Vocale Gent
Huelgas Ensemble
Psallentes
Henny-Annie Bijleveld
Ike Cialona
Michaela Defever
Ann Kelders
Marianne Lambregts
Klaartje Proesmans

beeld

Mechelen, Stadsarchief / Leuven,
Alamire Digital Lab

vormgeving

Pascal Van Hoorebeke
druk
Drukkerij Paesen

v.u. Bart Demuyt,
Mgr. Ladeuzeplein 21,
3000 Leuven
wettelijk depotnummer:
D/2016/12.118/1

Een initiatief van

Met dank aan onze mecenasen, subsidiënten en partners

